

สัดส่วนความงามในศิลปกรรมไทย ทรงบุษบก

Beauty proportions in Thai art, Busabok style

Received : July, 31 2023

Revised : October, 31 2023

Accepted : November, 23 2023

อานูภาพ จันทรัมย์พร¹

Arnuphap Chantharamporn¹

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประยุกต์ศิลปศึกษา คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล : chantharamporn_a@su.ac.th

¹ Lecturer in Applied art department, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University. E-mail : chantharamporn_a@su.ac.th

I บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมทรงบุษบก เป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานในพระพุทธรศาสนา พิธีกรรม สถาบันกษัตริย์ นั่นคือ การเทศน์ ดังนี้แล้ว การออกแบบและการประดับประดาเพื่อสร้างให้เกิดความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ มีคติความเชื่อเป็นแนวความคิดในการออกแบบและสร้างสรรค์ ดังที่ทราบกันมา หากแต่เมื่อเราได้ศึกษาบริบทของศิลปกรรมทรงบุษบกและความเกี่ยวเนื่องกับการใช้พื้นที่ทั้งเพื่อใช้ในการเทศน์แสดงธรรม และการจัดวางตำแหน่งองค์ประกอบในพื้นที่ศาลาการเปรียญ จากการรวบรวมศึกษาเปรียบเทียบในหลายพื้นที่พบว่า แนวทางการทำให้เกิดสุนทรียภาพในพื้นที่กับการใช้สอยที่ดีและยังสะท้อนคติความเชื่อในทางพระพุทธรศาสนานั้น เกิดจากการกำหนดแนวทางการออกแบบที่ใช้หลักวิชาแม้ว่าไม่ได้อธิบายอย่างชัดเจน เนื่องจากโดยทั่วไปเราทราบและรับรู้ความงามในศิลปกรรมไทยทรงบุษบกและพื้นที่อันเกี่ยวเนื่องแต่ไม่ทราบถึงที่มาหรือเหตุแห่งความงามทั้งหมดได้ การศึกษาจึงใช้กระบวนการถอดรหัสออกมาเป็นหลักวิชาทางศิลปะเพื่อแสดงให้เห็นแนวทางการออกแบบและการสร้างสรรค์ทั้งหมด ในการศึกษาศิลปกรรมทรงบุษบกแบบไทยประเพณีโดยใช้ธรรมาสน์เป็นทรงบุษบกอันเป็นโครงสร้างสถาปัตยกรรมขนาดเล็กเป็นตัวอย่างของการศึกษาโดยเปรียบเทียบกัน จากข้อสังเกตในสมมติฐานที่เชื่อว่า มีแนวทางในการกำหนดสัดส่วนความงามให้ลงตัวด้วยระบบหรือหลักวิชาที่แน่ชัดได้ มีวิธีเทียบเคียงหรือหาสัดส่วนทางเรขาคณิตบางประการในการออกแบบและการสร้างสรรค์ศิลปกรรมธรรมาสน์ทรงบุษบกแบบประเพณีของไทยจนเกิดความนิยม

ในการใช้ทรวดทรงผสมผสานกับการใช้งานที่สมบูรณ์เป็นอย่างดี ผลจากการศึกษาเกิดข้อค้นพบในการอธิบายสัดส่วนความงามต่อศิลปกรรมทรงบุษบกที่ไม่ใช่การอาศัยความพึงพอใจเฉพาะตัวของช่าง หากแต่เกิดจากการออกแบบปรับสัดส่วนหาความลงตัวสู่การใช้ตามวัตถุประสงค์และยังสามารถนำไปอธิบายและกำหนดการใช้ทฤษฎีสัดส่วนในศิลปกรรมไทยได้อีกด้วย

คำสำคัญ : สัดส่วน, ความงาม, บุษบก

Abstract

Style Busabok Architecture is an art created as a response to the use of Buddhism, rituals, and the monarchy; that is, as a form of preaching. Therefore, creation, invention, design, and decoration produce significance and sacredness. In design and creativity, there are tenets and concepts that we comprehend. The context of Busabok art and its relation to the utilization of space are both for use in proclaiming Dharma and positioning elements in the sermon pavilion area. From a compilation of comparative studies in numerous fields, it was determined that the approach to creating aesthetics in areas that required excellent usability and reflected the beliefs of Buddhism was derived from the design principles-based guidelines. The grandeur of Thai Dhamma arts is known and acknowledged by us. However, we are unaware of the beauty's origin or purpose. Therefore, the study employed the decoding procedure as an artistic subject to demonstrate all design and creative approaches. The pulpit was used as

a comparative example of a small architectural structure in the study of the traditional Thai form of Busabok art. It is believed, based on the observations in the hypothesis, that there exists a distinct system or theory for determining the ideal proportions of beauty. In the design and creation of traditional Thai Busabok-style pulpit art, it is possible to identify or compare certain geometric proportions. As a result of the study, there were discoveries in explaining the proportion of beauty in Busabok art that does not rely on the individual preferences of the artist. But it comes from designing and adjusting the proportions to find the perfect use for the intended purpose and can also be used to explain and define the use of proportion theory in Thai art as well.

Keywords : Proportions, Beauty, Busabok style

บทนำ

ทรงบุษบกในศิลปกรรมไทยนั้น สำหรับผู้มีพื้นฐานหรือผู้สนใจศิลปกรรมไทยย่อมทราบดีถึงที่มาของคำว่า บุษบก จากภาษาบาลีว่า ปุสสะ กับคำว่า ปก หมายถึง สิ่งที่ประดับประดาด้วยดอกไม้ที่นึ่งอันประดับด้วยลายวิจิตรจึงเรียกว่าบุษบก แนวคิดการสร้างบุษบกคือสิ่งที่ต้องปกคลุมประกอบด้วยลวดลายต่าง ๆ มีดอกไม้ พรรณไม้ เป็นต้น อย่างวิจิตรอลังการ (ฉวีงาม มาเจริญ, 2520) ทรงบุษบกเอามาเสริมหรือปรับใช้กับสิ่งที่แสดงความยิ่งใหญ่ ศักดิ์สิทธิ์ มีคุณค่าสูง เช่น สำหรับประกอบสถาปัตยกรรมในพระบรมหาราชวังและสำหรับอารามในพระพุทธศาสนา อาจมีขนาด สัดส่วน รายละเอียดองค์ประกอบ แตกต่างกันไปตามพื้นที่และวัตถุประสงค์ที่กำหนดใช้สอย แต่โดยรูปลักษณะพื้นฐานแล้วมีเค้าโครงที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่บ่งบอกได้เด่นชัดว่า เครื่องประกอบโครงสร้างใดจะเป็นธรรมาสน์นั้น จะแสดงลักษณะที่เด่นชัดเกี่ยวกับขอบเขตการนั่งของพระสงฆ์ มีบันไดทางขึ้น พื้นที่การจัดวางเพื่อการเทศน์หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในบางกรณีก็สามารถนำมาใช้สอยแทนกันได้เปลี่ยนไปตามบริบทและการใช้งานในเวลานั้น ๆ เช่น เมื่อไม่ได้ใช้เทศน์ก็เปลี่ยนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ตั้งโกศพระเถระหรือพระมหากษัตริย์ในบางท้องถิ่นเช่นประเพณีการทำศพใส่โกศของจังหวัดเพชรบุรี อาจปรากฏประวัตการสร้างบุษบกไว้สำหรับวางโกศงานศพต่อเมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้วจึงถวายให้วัดเพื่อใช้เป็นธรรมาสน์ต่อไป ในสัดส่วนที่ใช้เพื่อแสดงฐานะบุคคลชั้นสูงนั้นศิลปกรรมช่างหลวงหรือผลงานที่สร้างสรรค์ตามอย่างช่างหลวงจึงถือเป็นมาตรฐานความงามของศิลปกรรมไทยแบบประเพณีที่นำมาใช้ในการศึกษาแต่ถึงกระนั้นก็ตามการสร้างสรรค์ต่างกันตามแต่ละพื้นที่หรือสกุลช่างเพื่อให้ได้ทรงบุษบกยอมทำให้เกิดรสนิยมด้านความงามที่แตกต่างกัน จึงกำหนดให้สัดส่วนของศิลปกรรมธรรมาสน์แตกต่างกันไปด้วย ขอบเขตการศึกษาเปรียบเทียบ ณ ที่นี้ต้องการอธิบายหลักการสร้างความงามด้วยทรงบุษบกของธรรมาสน์ จึงไม่นับรวมรูปแบบอื่นๆ เป็นต้นว่า รูปแบบธรรมาสน์ ตั้งหรือเก้าอี้ทรงปราสาททรงบุษบกแบบพื้นบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากว่าธรรมาสน์เหล่า

นั้นย่อมมีอิสระทางด้านการออกแบบ ไม่ใช่แบบแผนและยึดหลักรูปแบบประเพณี (กรมศิลปากร, 2559) ดังนั้นแล้วธรรมเนียมทรงบุษบกนี้เองที่เป็นสิ่งแทนแสดงความเชื่อมโยงศิลปะไทยแบบประเพณีที่เป็นผลงานช่างหลวงสามารถใช้อธิบายการออกแบบสัดส่วนในศิลปกรรมธรรมเนียมทรงบุษบกได้ และเป็นพื้นฐานอย่างมีนัยยะสำคัญที่เชื่อว่า การศึกษาศิลปะไทยประเพณี เพื่อการสร้างสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ ๆ ได้ต้องศึกษาหรือฝึกหัด การออกแบบ การทำภาพร่าง การทำโครงสร้างและความเข้าใจทั้งหมดจากรูปทรงของบุษบกเป็นปฐมภูมิ ก่อนการปรับปรุง พลิกแพลง ผสมผสานปรับเปลี่ยนไปได้อย่างมีความหลากหลาย

คติความเชื่อพื้นฐานเบื้องต้น ปัจจัยแห่งการกำหนดทำให้เกิดทรงบุษบก

เมื่อจะนิยามถึงทรงบุษบกโดยทั่วไปเพื่อให้เข้าใจตรงกันย่อมทราบดีว่ามองดูจากลักษณะโครงสร้างภายนอก โครงสร้างผนังสี่เหลี่ยมมีส่วนตัวเรือนที่มีฐานยกพื้นสูงและยอดทรงปราสาท การเกิดทรงบุษบกที่คลี่คลายเป็นการออกแบบเพื่อการใช้งานย่อมมีเหตุผลจากวัตถุประสงค์ในการใช้งาน ยิ่งกว่านั้นคือการแสดงออกถึงแนวความคิดและการสร้างความรู้สึกผ่านการเห็น จากโครงสร้างการกำหนดการลดหลั่นกันของเส้นรอบรูป การสะท้อนความคิดโดยถือคติทางศาสนาเป็นหัวใจสำคัญในการแสดงออก รูปทรงที่ถ่ายทอดจึงมีพัฒนาการเกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมทางศาสนา การออกแบบรูปทรงมีเงื่อนไขในการสะท้อนความงาม ความสง่า โดดเด่น มีพลัง และสามารถน้อมนำรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์สมฐานะ ถึงแม้ว่าการสร้างบุษบกมีวัตถุประสงค์เพื่อการเสริมความอลังการด้วยการตกแต่ง แต่ภูมิปัญญาของช่างไทยที่สั่งสมประสบการณ์และทรวัดทรงสถาปัตยกรรมหลากหลายมายาวนาน แสดงให้เห็นปรัชญาทางศาสนาในการออกแบบทรงบุษบก โดยสามารถวิเคราะห์ปัจจัยแห่งการเกิดรูปทรงบุษบกได้ 4 ประการ ดังนี้

1. การกำหนดให้เกิดอาคารยอดทรงจอมแห จากหน้าที่ใช้สอยของบุขบก สร้างความรู้สึกสง่า มีพลังเบาโลย การเลือกใช้รูปทรงที่ชะลุดแหลมสูงแบบทรงจอมแหแทนโครงสร้างเส้นตั้งหลัก ประกอบกับเส้นรอบรูปที่โค้งเว้าอมส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกเคลื่อนไหวสู่พื้นที่ว่างด้านบน เป็นความมุ่งหมายให้จินตนาการความรู้สึกจากฐานสู่ยอดคือความหมายในการอธิบายความเป็นรูปธรรมสู่นามธรรม จากพื้นดินสู่ท้องฟ้าโดยมีส่วนเชื่อมกันเป็นตัวเรือน (โชติ กัลยาณมิตร, 2539)

2. การกำหนดลดหลั่นปริมาตรมากไปสู่น้อย จากโครงสร้างโดยรวมทั้งหมดของบุขบกมักสอบเรียวขึ้นด้านบน เกิดจากการกำหนดการไล่ระดับปริมาตรความหนาแน่นจากส่วนฐาน ไล่ลดระดับความกว้างลง โดยเฉพาะชั้นหลังคาในทรงจอมแหนั้นแสดงการลดหลั่นปริมาตรมากสู่น้อย จากด้านล่างสู่ด้านบนจนไปสู่ปริมาตรเรียวเล็ก นำสายตาให้รู้สึกค่อย ๆ หายไปในอากาศ

3. การแสดงระดับชั้น ทรงบุขบกและรายละเอียดการตกแต่งแสดงระดับชั้นปริมาตรชั้น ๆ แนวนอน ในรูปทรงบุขบกที่มีการตกแต่งอย่างสมบูรณ์เต็มที่ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ที่สะท้อนคติความเชื่อในจักรวาลวิทยาที่มีอิทธิพลจากวรรณกรรมทางศาสนา เนื้อหาแสดงความเป็นฐานานุศักดิ์ภูมิชั้นต่าง ๆ และศูนย์กลางความสำคัญจากภายในสู่ภายนอก นำมาสู่การออกแบบสัณฐานรูปทรงเป็นวงล้อมเป็นชั้นและเป็นชั้น

4. รสนิยมทางสุนทรียภาพ จากความสืบเนื่องในการใช้รูปทรงบุขบกมายาวนานจนกระทั่งเป็นแบบอาคารและเครื่องหลังคาอย่างหนึ่งของศิลปะไทยประเพณี เพราะลักษณะรูปทรงสร้างความกลมกลืนกับพื้นที่และสถาปัตยกรรมแวดล้อมด้วย ตามอย่างโครงสร้างหลังคาอาคารของไทยที่เน้นชะลุดสูงแหลม ให้ดูสง่าเฉิดฉาย รสนิยมความงามในการใช้เส้นโค้งประกอบกันตามตำแหน่งและส่วนตกแต่งให้เกิดความต่อเนื่องลื่นไหลอ่อนช้อย เป็นคติต่อความนิยมในการใช้ทรงบุขบกเนื่องด้วยทรงจอมแหและการตกแต่งลายกนกให้ความรู้สึกอ่อนหวานกลมกลืนทั้งรูปทรงและเนื้อหาที่คล้องตามกัน

แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ความงามเรื่องสัดส่วนสถาปัตยกรรม ไทยทรงบุษบก

ในศิลปกรรมแบบไทยประเพณีเราจะเห็นได้ว่าความนิยมในการใช้ทรงบุษบกมาประกอบเข้าเป็นเครื่องใช้ที่มีหน้าที่ใช้สอย ย่อมเกี่ยวข้องกับ การแสดงความหมายของ ความสำคัญในวัตถุหรือบุคคลที่จะประกอบร่วมกับสถาปัตยกรรมทรงบุษบกนั้น ดังนั้นความมุ่งหมายอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์ทรงบุษบกเพื่อกำหนดออกมาให้เห็นนี้ ย่อมแสดงความเป็นระดับชั้นของบุคคลและฐานานุศักดิ์อย่างชัดเจน ทั้งนี้ใช้ความหมายดังกล่าวจะถูกนำเสนอหรือแสดงออกได้ด้วยการใช้ทรงบุษบกแต่เพียงอย่างเดียว ในการใช้โครงสร้างความคิดทรงบุษบกอาจเห็นแบบอย่างของการใช้รายละเอียดแบบอื่น ๆ ได้มากมาย และอาจไม่ใช้ทรงบุษบกก็ได้ในการแสดงความสำคัญและฐานานุศักดิ์ ประเด็นสำคัญคือความนิยมในการใช้ทรงบุษบกจนดูเหมือนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของสถาปัตยกรรมไทยไปเสียแล้ว ไม่ว่าจะเป็นส่วนยอดของหลังคา ภูมิภาคร พระเมรุมาศ ธรรมาสน์ (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2560) การวิเคราะห์และจัดประเภทเพื่อการอธิบายเรื่องสัดส่วนของสถาปัตยกรรมทรงบุษบกนั้นสามารถตรวจสอบลักษณะรูปร่างได้จากลักษณะภายนอก โดยอาศัยการเปรียบเทียบจากการสังเกต การมองเห็น การสร้างความรู้สึกรู้ถึงที่ สำคัญคือการรู้ถึงความมุ่งหมายในการกำหนดให้ทรงบุษบกนั้น ๆ มีหน้าที่ในการแสดงออกหรือบริบทอย่างไรของการใช้งานที่ต่างกัน เงื่อนไขที่ทำให้สัดส่วนมีความแตกต่างกันเป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายสุนทรียภาพหรือการแสดงออกที่เหมาะสมอันเกี่ยวกับพื้นที่ที่แสดงความหมายด้วยเช่นกัน ดังที่กล่าวมาข้างต้น การเกิดการออกแบบที่สืบเนื่องมาจากสถาปัตยกรรมโบราณที่เรียกว่าปราสาท คือการจำลองอาคารเรือนซ้อนชั้น ยิ่งซ้อนชั้นได้มากเท่าไรก็เป็นการสร้างจินตนาการให้รู้สึกได้ว่าอาคารที่สามารถซ้อนชั้นได้แสดงความยิ่งใหญ่อลังการ ทั้งนี้เป็นการส่งผ่านอุดมคติในศาสนาสู่การสร้างอาคารทรงปราสาทที่ไม่สามารถทำเรือนซ้อนชั้นอย่างแท้จริงได้ การใช้งานจริงภายในอาคารที่เป็นเพียงชั้นเดียว

จึงแสดงความซับซ้อนด้วยด้วยการทำลายจำลองประดับฐาน และซ่อนซุ่มบัญชาประกอบเป็นชั้นหลังคา สัดส่วนในอุดมคติที่ถูกจำลองมาให้เห็นในรูปทรงของบุษบกจึงเป็นแต่เพียงการแสดงออกอย่างตัดทอนย่อย่อลง อย่างไรก็ตามเมื่อคลี่คลายพัฒนาไปเป็นรูปแบบมาตรฐานงานช่างหลวง อาจไม่ได้มีความมุ่งหมายในการแสดงให้เห็นความสืบเนื่องกับปราสาทอย่างเด่นชัด คงเสนอเพียงแนวคิดเรื่องการซ้อนชั้นเป็นแบบอย่างของการกำหนดการออกแบบที่สำคัญในการนำไปปรับปรุงใช้เพื่อการแสดงความวิจิตรพิสดารหรืออลังการของสถาปัตยกรรม ก็อาจคงเหลือแต่เพียงส่วนที่เป็นยอดของบุษบกนั่นเองที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกได้อย่างแน่ชัดที่สุด หัวใจของบุษบกก็ยังคงอยู่ที่ส่วนของยอดหรือหลังคาตามข้อกำหนด

สมมติฐานในสัดส่วนความงามของทรงบุษบก

หลักวิธีอันสำคัญที่คาดว่า การออกแบบทรงบุษบกต้องแสดงออกเป็นแบบพื้นฐานคือการมีเครื่องยอด และส่วนสูงสุดของเครื่องยอดนั้น แสดงความหมาย ความรู้สึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว จะมีส่วนตกแต่งประดับประดายอดส่วนย่อย ๆ อีกอย่างไรก็ตามก็ต้องขึ้นมีทิศทางจุดสิ้นสุดของรูปทรงในศูนย์กลางของยอด ในความคิดที่ทิศทางของสิ่งสร้างความรู้สึกมั่นคงและเคลื่อนไหวสู่จุดปลายสูงสุดนั้น การเลือกใช้รูปทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่วและเน้นส่วนสูงให้ยอดแหลมมีแกนเป็นหลัก พื้นฐานของรูปทรงที่ใช้เป็นเครื่องยอดหรือหลังคาของสถาปัตยกรรมต่อมาจึงปรับทรวดทรงให้เกิดความรู้สึกอ่อนหวาน สร้างความลดหลั่นกันของชั้นหลังคา ควบคุมอยู่ในรูปทรงจอมแห เหตุผลในการมองเห็นความงามและใช้สัดส่วนรูปทรงจอมแหในการกำหนดเป็นยอดหรือหลังคาบุษบกนั้น ช่างไทยมองเห็นความงามจากการสร้างความรู้สึกที่ต่อเนื่องกันของเส้นที่จะนำสายตาไปสู่การมองหรือความเชื่อมโยงกับท้องฟ้าที่มีพลังที่สุด แนวคิดนี้เป็นการแสดงอุดมคติในการเชื่อมโยงโลกหรือภพภูมิอันเป็นสวรรค์ สังเกตได้ว่าพัฒนาการของสถูปเจดีย์ของศิลปกรรมไทยก็พัฒนาปรับปรุงเน้นความเชื่อมโยงความเป็น

ปริมาณด้านล่างกับพื้นที่ว่างในอากาศ เส้นรอบรูปเช่นนี้เป็นการแสดงความงามที่ลงตัวและทำให้สถาปัตยกรรมโดดเด่น กลมกลืนไปกับความคิดทางพุทธศาสนา แม้ว่าคุณสมบัติพัฒนาการจากการสร้างปราสาทหรือการพยายามทำปราสาทจำลองโดยหากเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมที่เป็นการสร้างปราสาทแบบเรือนซ้อนชั้นจริง (สมคิด จิระทัศนกุล, 2546) หรือการทำหลังคาถลดหลั่นหลาย ๆ ชั้นจะเห็นว่าสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ที่มีที่มาจากทรงปราสาทอันไม่ได้มีความมุ่งหมายในการทำทรงบุษบกนั้นจะเผยให้เห็นส่วนมีหน้าที่เพื่อการใช้งานเช่น ส่วนผนังหรือส่วนคอสองในแต่ละชั้น นั่นคือสามารถมองกำหนดเห็นการใช้งานเป็นชั้นหรือเป็นลำดับสัดส่วนได้ ทรงบุษบกมีความพยายามทำให้เส้นรอบรูปและมิติปริมาตรมีความต่อเนื่องอย่างที่สุดจึงลดทอนหรือตัดส่วนที่แสดงรูปแบบและการใช้งานจริงออกไป เช่น ทำหลังคาถลดต่อเนื่องกัน และตัดส่วนที่แสดงความเป็นห้องหรือช่วงเสาของแต่ละซุ้มไป

ทรงบุษบกที่มีการกำหนดระยะสัดส่วนเท่ากันทั้งสามส่วน

สัดส่วนประเภทนี้เราพบได้ในการกำหนดบุษบกที่มีขนาดการใช้งานขนาดเล็กเป็นส่วนใหญ่ หรือปรากฏในธรรมาสน์ที่มีรูปแบบเรียบง่าย อาจเป็นการสร้างสรรค์แบบพื้นบ้านที่มีกระบวนการคิดทำตามอย่างทรงบุษบกที่เป็นแบบแผน การออกแบบที่เรียบง่าย การกำหนดสัดส่วนรูปทรงอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เป็นแนวคิดของการสร้างธรรมาสน์ทรงบุษบกประเภทนี้ โดยมองความงามผ่านความสมมาตรและระยะสูงต่ำในแต่ละช่วงที่มีการกำหนดให้เท่ากันทั้งหมด อาจเป็นกระบวนการคิดอย่างการเริ่มต้นการออกแบบสร้างสรรค์บุษบกในระยะเริ่มต้น เนื่องจากการสังเกตสัดส่วนธรรมาสน์ในสมัยอยุธยาตอนต้นที่หลงเหลืออยู่กระทั่งปัจจุบันมักปรากฏการใช้สัดส่วนเช่นนี้ โดยรวมความรู้สึกจากระยะสามส่วนที่เท่ากันนั้นจึงสร้างความรู้สึกที่แข็งแรง หนักแน่น แข็งแรงบึกบึนตามไปด้วย (ภาพ 1)

ภาพ 1

ภาพลายเส้นสัญลักษณ์รูปทรงบุษบกที่กำหนดสัดส่วนทั้งสามอย่างเท่า ๆ กัน

ทรงบุษบกที่มีสัดส่วนฐานและยอดเท่ากัน

การสร้างและการกำหนดสัดส่วนทรงบุษบกเช่นนี้พบได้มากเช่นเดียวกัน มักเป็นธรรมเนียมที่เน้นการประดับที่ฐานและส่วนยอดมาก (พระพรหมพิจิตร, 2495) ส่วนตัวเรือนธรรมาสันนั้น ทำสัดส่วนแคंपอที่นั้งหรือพอดีกับขนาดของตัวคน เพดานที่นั้งไม่สูงมาก แนวความคิดในการออกแบบสร้างสรรค์ธรรมาสันลักษณะนี้เป็นการออกแบบสร้างสรรค์เพื่อวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างความสง่างามให้กับ

พระสงฆ์ที่นึ่งเทศน์ ส่วนของฐานและยอดที่ล้อมผู้นั่งบนล่างและการ
 ประดับประดาอย่างมากละชะลูดสูงขึ้นขับเน้นความสำคัญของผู้นั่งให้
 เด่นชัดเจน เป็นจุดสนใจอย่างมาก ตัวอย่างของทรงบุษบกประเภทนี้
 พบได้ในรูปแบบธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย มักมีขนาดใหญ่และ
 สูงเพรียวทั้งส่วนฐานและยอด (ภาพ 2)

ภาพ 2

ภาพลายเส้นทรงบุษบกที่มักใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาและกำหนดสัดส่วนความงาม และลายเส้นที่
 ทดลองถอดวิเคราะห์ที่ศึกษา จากผลงานของพระพรหมพิจิตร

๑๐

บุษบก

พระพรหมพิจิตร ได้เขียนอธิบายไว้ว่า บุษบกเป็นเครื่องสูงที่ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระสงฆ์เทศน์
 ทรงเรือนบุษบกกว้าง 1 คืบ ๒ หลอดกว้าง 1 คืบ ๒ แลพจารณาอันดลน
 ตามพระคัมภีร์แห่งกถอนโหระโวจะได้รู้ที่มาจากแปลนแบบความรู

Portable Pavilions

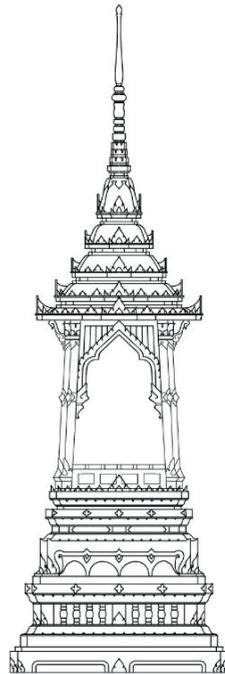
As a rule its acute corners are tripled. In this instance they are doubled.

Its proportion is :-

h - of pavilion : its l. = 2 : 1

h - of its canopy : its br. = 2 : 1

With the vertex of the pavilion as a centre, we can measure other parts.

หมายเหตุ. จาก (2495), พุทธศิลป์สถาปัตยกรรมภาคต้น, โดย พระพรหมพิจิตร, 2475, กรมศิลปากร.

ทรงบุษบกที่เน้นความสูงของสัดส่วนของยอด

ลักษณะเช่นนี้ มักปรากฏลักษณะของฐานและตัวเรือนที่เรียบง่าย สัดส่วนของฐานและเรือนอาจเพียงพอเท่า ๆ กันหรือแตกต่างกันไม่มากนัก เน้นความสูงของยอดมากและนิยมสร้างความซับซ้อน วัสดุประสงค์ เพื่อเน้นการมองเห็นเป็นจุดเด่นในระยะไกล การกำหนดการออกแบบ เช่นนี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพื้นที่ภายในอาคารศาลาการเปรียญ ทั้ง ความสูงและขนาด อาจมีลักษณะของการเลียนแบบอาคารที่มียอด ซับซ้อนหรือการซ้อนชั้นหลังคาที่มีอยู่แล้ว และอาจปรากฏลักษณะ ของการเลียนแบบรูปทรงสถูปด้วย การตกแต่งทำรายละเอียดเน้น ความสำคัญของส่วนยอดเสมือนเมื่อบุษบกตั้งอยู่ให้ส่วนยอดเป็นจุด เด่นน่าสนใจสำคัญ เป็นการสร้างให้ความรู้สึกสูงส่งมากในพื้นที่สูง (ภาพ 3)

ภาพ 3

ภาพลายเส้นสัดส่วนลักษณะของทรงบุษบกที่เน้นความสูงของส่วนเรือนและยอด

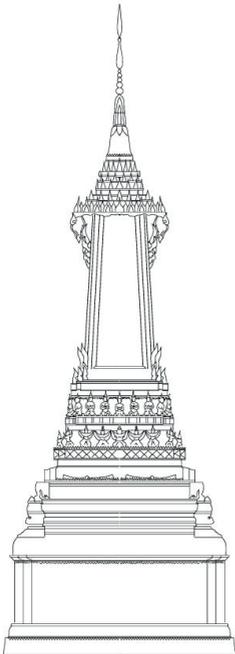

ทรงบุษบกที่เน้นความสูงของฐานมากกว่าส่วนยอด

ลักษณะเช่นนี้อาจพบได้น้อย เพราะธรรมเนียมทรงบุษบกโดยทั่วไปมีลักษณะเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมไทยที่ให้ความใส่ใจเรื่องของการแสดงออกความงาม ความอลังการณเกี่ยวกับเครื่องยอดและหลังคา (ปฏิพัทธ์ ดาระดาช, 2538) แต่ลักษณะของธรรมเนียมที่เห็นความชัดเจนในการสร้างส่วนของชุกฐานที่มีความสูงความสวนอื่นจะสะท้อนความมุ่งหมายเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาให้สัดส่วนความสูง การใช้งานการนั่งแสดงความโดดเด่น การมุ่งแสดงความสำคัญของผู้นั่งบนธรรมเนียม อีกทั้งยังทำให้สอดคล้องไปกับสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรมที่อยู่เคียงกันด้วย เช่นนี้แล้ว ระดับความสูงของพื้นนั่งย่อมเน้นการแสดงความสำคัญหรือโดดเด่นต่อเฉพาะตัวบุคคลมากที่สุด (ภาพ 4)

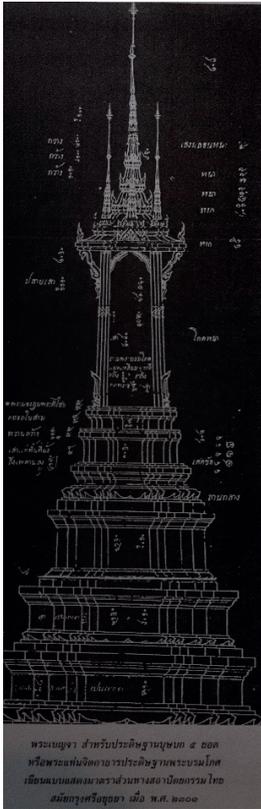
ภาพ 4

ภาพลายเส้นแสดงลักษณะสัณฐานทรงบุษบกที่เน้นความสำคัญของการยกฐานที่สูงมาก

ภาพ 5

ภาพลายเส้นทรงบุษบกเสริมฐานสูงเรียกว่า พระเบญจา สำหรับประดิษฐานบุษบก 5 ยอด หรือพระแท่น
จิตกาธาร ประดิษฐานพระบรมโกศ เขียนแบบแสดงสัดส่วนสถาปัตยกรรมไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อ
พ.ศ.2301

หมายเหตุ. จาก ลายไทย ภาพไทย 1, ปฏิพัทธ์ คาระดาศ 2538, งานดี.

ธรรมาสันทรูปบุษบกที่ปรากฏการลดหลั่นสัดส่วนจากหลักวิถีการสร้างงามเพื่อความงามที่สมบูรณ์ เกือบทั้งหมดในการกล่าวถึงสัดส่วนความงามในศิลปกรรมไทยโบราณนั้น ตามทฤษฎีศิลปะอาจไม่ได้กล่าวถึงการจัดวาง การกำหนดด้วยการใช้สัดส่วนทองคำ ซึ่งในข้อสังเกตหรือความรู้สึกโดยสำนักที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความงามในธรรมชาติ แม้แต่ร่างกายของมนุษย์เองย่อมเป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่า ช่องการลดหลั่นในอัตราส่วนของค่าเสมอ หากวิเคราะห์อาจจะพบว่ามีความสัมพันธ์กับลำดับเลขฟีโบนัชชี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านศิลปกรรมของไทยสามารถเทียบเคียงความสัมพันธ์ของสัดส่วน 1:1.6184 ได้แม้ว่าจะไม่เป็นทฤษฎีที่สามารถอธิบายได้อย่างเด่นชัดนัก และถ่ายทอดบอกกล่าวกันตามสายสกุลช่าง มิได้มีการสร้างแนวทางทฤษฎีการสร้างสรรค์ การออกแบบ หรือแม้แต่การบันทึกอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากอักษรก็ไม่ค้นพบหลักฐานที่เด่นชัด การถ่ายทอดสู่การสร้างสรรค์ผลงานขึ้นต่อ ๆ มาจึงเป็นลักษณะของการใช้การสังเกต ฝึกหัด การใช้ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ มากกว่าการใช้ข้อกำหนดในการตรวจสอบแบบแผนตามอย่างประเพณีที่เป็นกฎเกณฑ์อย่างเฉพาะ เมื่อมีความชำนาญจากประสบการณ์แล้วก็ใช้เพียงแต่ความรู้สึกเฉพาะตัวของครูช่างในการกำหนดสัดส่วนศิลปกรรมธรรมาสันเท่านั้น

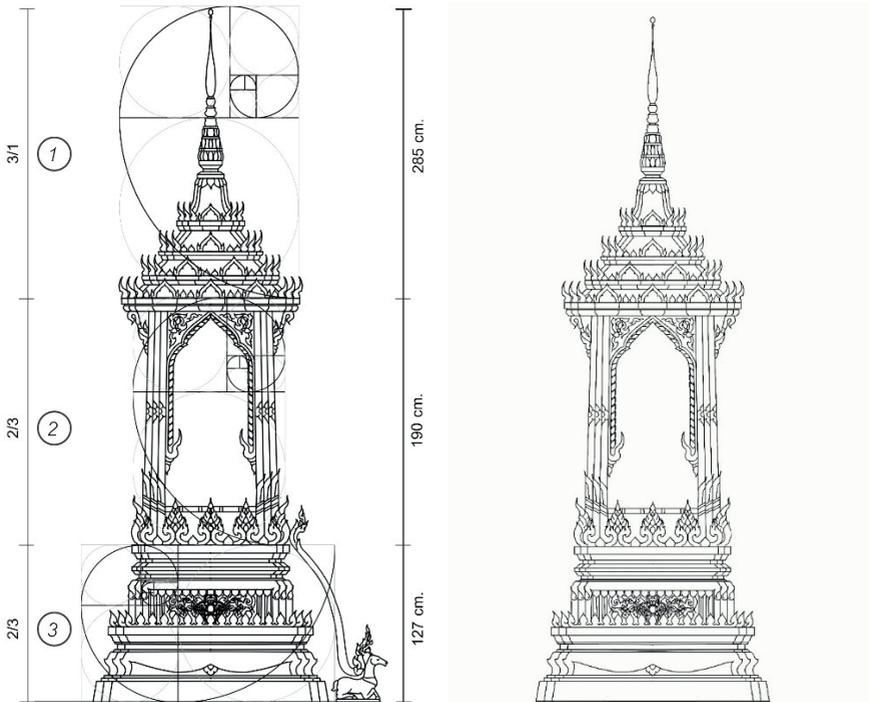
พัฒนาการทางด้านรูปทรงในสถาปัตยกรรมของไทยเป็นการพัฒนาตามธรรมเนียมอย่างเป็นเฉพาะตามสกุลช่าง แม้ว่ามีอ้างอิงตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนาอยู่มากแต่ก็ไม่ได้ปรากฏคัมภีร์หรือการกำหนดเป็นการเฉพาะ ดังเช่นการปรากฏร่องรอยคติความเชื่อทางจักรวาลวิทยาในศิลปกรรมธรรมาสันเป็นการสอดแทรกรายละเอียดในโครงสร้างรูปทรงทำให้เกิดการอธิบายความหมายหรือการตีความที่เกี่ยวข้อง คือการสร้างรูปทรงอธิบายภพภูมิในแต่ละชั้นได้

นอกจากเรื่องสัดส่วนทองคำที่นำมาใช้ในการออกแบบและการสร้างสรรค์โดยการส่งผ่านการกำหนดความชำนาญของกลุ่มช่างหรือการปฏิบัติตามอย่างการกระทำมาเป็นประเพณีแล้ว ยังอาจสันนิษฐานเพิ่มเติมต่อได้อีกว่า สัดส่วนศิลปกรรมธรรมาสันมีหน้าที่สนองการ

ใช้งานของมนุษย์คือพระสงฆ์นั้น มีความคิดด้านการออกแบบที่เอา
สัดส่วนร่างกายมนุษย์มาเปรียบเทียบหรืออธิบายลักษณะความงาม
ของบุษบกด้วย (ภาพ 6)

ภาพ 6

ภาพถ่ายเส้นแสดงลักษณะของทรงบุษบกบางหลังที่มีเค้าโครงลักษณะของการใช้สัดส่วนการลดหลั่นของ
สัดส่วนทองคำมากำหนดความงามทั้งโครงสร้างและรายละเอียด

ทรงบุษบกที่ไม่อ้างอิงลักษณะโครงสร้างและผังแบบประเพณี

บุษบกในรูปแบบนี้จัดอยู่ในแบบเบ็ดเตล็ด แบบพิเศษ อาจทำผังทรงกลมตั้งแต่ฐานถึงยอด ทำโครงสร้างผังหลายเหลี่ยม ไม่มียอดหรือยอดทรงพิเศษ เกิดจากการตีความทรงบุษบกที่ไม่จำเป็นต้องเป็นไปอย่างแบบแผนประเพณีเสมอไป ตีความเรื่องความงามใหม่ แสดงความหมายหรือคติความเชื่อตามอย่างที่คิดได้ หรือผสมผสานการสร้างรูปทรงตามความงามและการใช้สอยตามรสนิยมหรือความพึงพอใจ เราจะพบลักษณะเช่นนี้ได้มากในศิลปกรรมพื้นบ้าน เช่น ธรรมาสน์เสาศิวะแบบภาคอีสาน หรือโงงพระเจ้าของภาคเหนือ (ภาพ 7) โดยการมองอย่างคร่าว ๆ อาจเข้าเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดสัดส่วนทั้งโครงสร้างและรายละเอียดแต่ไม่อาจจัดลักษณะทรวดทรงได้ตามอย่างศิลปะแบบไทยประเพณี อาจเกิดจากการจำลองหรือลอกเลียนสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่แล้วนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายเป็นบุษบก

ภาพ 7

บุษบกธรรมาสน์วัดพระแท่น จ.อุดรธานี บุษบกศิลปะพื้นบ้านอีสานที่ไม่อ้างอิงการจัดสัดส่วนในการสร้าง

สัดส่วนสถาปัตยกรรมทรงบุษบกเปลี่ยนแปลงไปจากวัสดุใหม่

จากการเกิดพัฒนาการของสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ เป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ หรือสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ความพยายามลอกเลียนทรงบุษบกอยู่และอาจลดทอนรายละเอียดลงไปเพื่อให้เข้ากับวัสดุสมัยใหม่มากขึ้น โดยทั่วไปการเกิดสิ่งก่อสร้างทรงบุษบกด้วยอิฐถือปูนไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นใหม่ พบเห็นเค้าโครงทรวดทรงเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา หากแต่ว่าความพยายามสร้างสรรค์ให้เกิดรูปทรงบุษบกที่ร่วมสมัยหรือความพยายามสร้างสรรค์ในแนวคิดสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงแข็งแรง ง่ายต่อการบำรุงรักษา นั้น มีส่วนทำให้ทรงบุษบกที่เกิดขึ้นจากเทคนิคเหล่านี้แสดงความเป็นมวลปริมาตรที่หนาแน่นทั้งโครงสร้างส่วนใหญ่และรายละเอียดโดยรวมดูแน่นทึบแข็งแรงมีพลังมากกว่าเน้นความอ่อนช้อยหรืออ่อนหวาน อาจไม่คำนึงถึงความเป็นระเบียบแบบแผนทางประเพณีอย่างเคร่งครัดอีก ตัวอย่างเช่น การใช้ทรงบุษบกประกอบกับอาคารตึกกึ่งภูมิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ เมรุเผาศพ ศาลาสวดศพ (ภาพ 8)

ภาพ 8

ตัวอย่างบุษบกสมัยใหม่ เปลี่ยนหน้าที่บิณฑ และทรวดทรง นำไปประกอบสร้างเป็นเมรุเผาศพที่วัดเชิงท่า บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา ภาพโดย อานูภาพ จันทรัมย์พร พ.ศ.2564

องค์ความรู้จากการศึกษาและการประยุกต์ใช้สัดส่วนความงามใน ศิลปกรรมประเพณีไทยทรงบุษบก

ประการสำคัญยิ่งเมื่อได้ศึกษาความหลากหลายของศิลปกรรม ไทยทรงบุษบกพบว่า การกำหนดสัดส่วนทรงบุษบกนั้นเป็นความ งามที่มีการพิจารณา การคัดกรองและการทดลองผ่านการใช้งานมา อย่างยาวนาน ไม่ใช่การเกิดขึ้นจากการกำหนดแบบไม่มีเหตุผลหรือ ตามรสนิยม (กรมศิลปากร, 2561) แต่เป็นไปตามความมุ่งหมายใน การสื่อถึงความงดงามให้ลงตัวและมีประสิทธิภาพที่สุดและสอดคล้อง กับความคิดทางศาสนาด้วย จากแนวความคิดการแสดงความรู้สึกเชื่อมโยงพื้นดินกับท้องฟ้าหรือที่ว่างในอากาศนั้น เป็นลักษณะเฉพาะที่เป็น เสมือนข้อกำหนดให้สถาปัตยกรรมทรงบุษบกนั้นต้องใช้เพื่อเกี่ยวข้องกับ ศาสนาเท่านั้น รวมทั้งสถาปัตยกรรมในสถาบันกษัตริย์ด้วย การ แสดงฐานะานุศักดิ์ของสถาปัตยกรรมประเภทนี้เป็นเหตุผลให้การรับ เปลี่ยนหรือนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นค่อนข้างยาก ทั้งที่ทราบกันดี อยู่แล้วว่าการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมไทยที่ไม่ได้มีข้อกำหนดที่เป็น แบบแผนชัดเจนนั้นสามารถพัฒนารูปทรงและสัดส่วนได้อย่างหลาก หลาย แต่ทรงบุษบกเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความลงตัวผ่าน พัฒนาการมาหลายร้อยปีจนกระทั่งความเข้าใจในปัจจุบันนั้น เมื่อกล่าว ถึงทรงบุษบกย่อมเป็นที่ทราบกันได้โดยทันทีและนึกถึงสถาปัตยกรรม ที่มียอดแหลมทรงจอมแหเป็นอัตลักษณ์ ไม่ว่าจะแนวคิดจากการแสดง ถึงการตกแต่งมากน้อยอย่างไรก็ตาม สัดส่วนความงามในศิลปกรรม ไทยทรงบุษบกที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างยาวนานนั้นอาจไม่ได้ ถูกอธิบายถึงที่มาของการเกิดความงามในสัดส่วนอย่างมีแบบแผน (ปิยลดา เทวกุล ทวีปริงสีพร, หม่อมหลวง, 2557) อาจสร้างสรรค์ ปรากฏลักษณะตามอย่างแบบสกุลช่าง หรือการเกิดทดลองการกำหนด สัดส่วนตามความนิยม รสนิยม ความคุ้นเคย หากแต่เมื่อได้ย้อนกลับ ไปศึกษาสัดส่วนของบุษบกที่มีความหลากหลายเหล่านั้นก็กลับพบว่า กระบวนการออกแบบเป็นไปตามอย่างเฉพาะที่ มีการคำนึงถึงบริบท แวดล้อมและพื้นที่การใช้งาน การติดตั้ง และตำแหน่งของการมองเห็น การใช้งานในพิธีต่าง ๆ กัน แม้เกี่ยวข้องกับคติทางศาสนาเหมือนกัน

ฉะนั้นทรงบุษบกที่นำไปประกอบกับรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงต่างกัน ย่อมแสดงผลถึงสัดส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปและการกำหนดสัดส่วนความงามที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมที่ประกอบด้วย ไม่ว่าจะเป็นอาคารตึก เรือพระราชพิธี ราชรถ มิใช่แต่เพียงหน้าที่การใช้งานหรือตำแหน่งแห่งที่ของทรงบุษบกเท่านั้น และความแตกต่างกันของวัสดุที่ใช้เพื่อการสร้างสรรค์ย่อมปรากฏการแสดงลักษณะรูปทรงบุษบกที่ต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นวัสดุอย่างชั่วคราว เช่น งานแหงหยวก ปราสาทผึ้ง ปราสาทเทียน ตลอดจนโลหะและอิฐปูน โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงเมื่อมีพัฒนาการเกิดสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต เช่น เมรุเผาศพ จะเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างท้าทายต่อสถาปัตยกรรมไทยทรงบุษบกมากที่สุด ทั้งลดทอด การคำนึงถึงการผสมผสานเทคโนโลยีเพื่อการใช้งาน การนำไปประกอบกับอาคารสมัยใหม่ ลดทอนทั้งรูปทรงและฐานานุศักดิ์ในการกำหนดรูปทรงบุษบกอย่างเต็ม อย่างไรก็ตาม สัดส่วนความงามแบบประเพณีก็สามารถอธิบายและแสดงข้อกำหนดได้อย่างมีเหตุผล เช่นสูตรการลดหลั่นกันของสัดส่วนต่าง ๆ ที่ถูกบันทึกไว้ และการอ้างอิงการออกแบบด้วยการใช้สัดส่วนทองคำและลักษณะความงามความสมดุลด้วยร่างกายมนุษย์ แบบร่างหรือตำราอันกล่าวถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยทรงบุษบกเหล่านี้แม้ว่าเราพบได้น้อยและอาจแสดงความแม่นยำหรือชัดเจนได้ไม่มาก แต่การศึกษาเป็นการแสดงให้เห็นอย่างแน่ชัดแล้วว่า การเข้าถึงความงาม หรือการออกแบบเพื่อความมุ่งหมายให้เกิดความงามอย่างมีความสมบูรณ์นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอยหรือใช้ความพึงพอใจเฉพาะบุคคล เพราะสามารถพิสูจน์และอธิบายได้จากการศึกษาตรวจสอบและสังเกตผลงานที่สำเร็จขึ้นมาแล้วในอดีต

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2559). *มรดกชนศิลป์ไทย-อาเซียน*. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- กรมศิลปากร. (2561). *องค์ความรู้เรื่องรูปแบบ ลวดลายประดับ และวัสดุก่อสร้าง ของปราสาท
สมัยอยุธยา พระนครศรีอยุธยา : เทียนวัฒนา*.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2560). *งานพระเมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม
เกี่ยวเนื่อง*. มติชน.
- ฉวีงาม มาเจริญ. (2520). *บุษบกธรรมาสน์*. การศาสนา.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2539). *สถาปัตยกรรมไทยเดิม*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2538). *ลายไทย ภาพไทย ๑*. งานดี.
- พระพรหมพิจิตร. (2495). *พุทธศิลป์สถาปัตยกรรมภาคต้น*. กรมศิลปากร.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. (2546). *คติ สัญลักษณ์ และความหมาย ของซุ้มประตู-หน้าต่างไทย*.
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปิยลดา เทวกุล ทวีปรั้งสีพร, หม่อมหลวง. (2557). *คำ ความคิด สถาปัตยกรรม ว่าด้วยทฤษฎี
สถาปัตยกรรมในโลกโพลติโมเดิร์น*. ลายเซ็น.